

Arşivlerde ve Kütüphanelerde Yerel Kültürel Değerlerin Korunması Bağlamında Efemera Koleksiyonuna Karşı Sorumluluklar

Hüseyin Odabaş

Öz

Arşivler ve kütüphaneler, büyük oranda doğru ve denetimli bilginin farklı zaman dilimleri boyunca nesilden nesle aktarılmasına olanak sağlayan toplumsal örgütlerdir. Yazı taşıma amacıyla üretilen her türlü materyal bu iki tür bilgi merkezinin hedefeleri arasında yer alır. Bu hedefe rağmen daha çok gündelik yaşam içinde yönlendirme ve bilgilendirme amacıyla üretilen efemera, toplum içinde ve aynı zamanda toplumları var eden arşivler ve kütüphanelerde yakın zamana kadar yeterince ilgilenilen materyal grubu içerisinde yerini alamamıştır. Efemeranın belgelendirme ve entelektüel değer paylaşımı amacının dışında farklı amaçlarla üretilmiş olması, bilgi merkezlerinin bu türe karşı mesafeli duruşuna etki etmiştir. Bu çalışmada öncelikle yerel kültürün tescili ve korunması konularında efemeranın tanımı üzerinde durulmakta; efemera koleksiyonundan yararlanmanın yararlılıkları üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır. Daha sonra dünyada ve Türkiye’de kütüphane ve arşivlerde efemera koleksiyonunun derlenmesi, nitelendirilmesi, sayısallaştırılması ve hizmete sunulması konularında karşılaştırmalara gidilmiştir. Söz konusu alanlarda standartlaşmanın yararlılıklarına ilişkin örneklere yer verildikten sonra; Türkiye’de kütüphanelerde ve arşivlerde efemera hizmetlerinin geliştirilmesi hususunda atılması gereken adımlara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Arşivlerde efemera, kütüphanelerde efemera, efemera sorumluluğu, efemera kataloglama, efemera derleme

Giriş

Bilgi merkezleri, zaman ve uzam yolculuğunda insanlığa yol arkadaşlığı yapan, bilgi taşıyıcı materyalin derlenmesi ve paylaşılmasına yönelik kamuya açık hizmetler sunan örgütlerdir. Bilgi merkezleri türüne göre içinde bulunduğu toplumun bilgi gereksinimini karşılayan ve bu yönüyle tarihi sorumlulukları olan kuruluşlardır. Bilginin geçmişten günümüze iletilmesini sağlama ve geleceğe aktarılmasını vadetme amacıyla hizmet üreten bilgi merkezlerinin, genel olarak kütüphaneler ve arşivler şeklinde iki tür altında sınıflandırıldığı, kabul gördüğü ve yaygınlaştığı bilinmektedir. Odaklandıkları alan itibarıyla farklılıklara sahip olsalar da her iki tür bilgi merkezinin de zaman ve uzam yolculuğunda insanlığın bilgiye olan gereksinimini karşılamak gibi ortak bir amacı bulunmaktadır. Bu amacın yerine getirilebilmesi için, parçası oldukları toplumun yapısı, sahip oldukları olanaklar, bağlı oldukları örgütün amaçları gibi pek çok etkene paralel olarak her bilgi merkezi farklılıklar gösteren materyalin derlenmesi sorumluluğunu yerine getirir.

Kütüphaneler, tarihi misyonunu daha çok telif kapsamında yer alan materyalin derlenmesi üzerinde yerine getirirken; arşivler orijinal belgelerin muhafaza edilmesi sorumluluğu ile hizmet üretirler. Kütüphane ve arşiv materyalinin bilgilendirme ve belgelendirme süreçlerinin temel amacı olan ikna etme ve kanıtama işlevleri farklılıklar sergiler. Kütüphane materyalinin kanıtama ve ikna etme çabası, daha çok araştırma ve bilim dünyasına yöneliktir. Örneğin bir araştırmacı kütüphane materyalini kendi yayımında kullanarak, o alan içerisinde bir gerçekliği aydınlatmaya ve dolayısıyla alan mensuplarını bilgilendirmeye/ikna etmeye çabalar. Arşiv materyalinde kanıtama ve ikna etme amacı ise daha çok idari ve hukuki süreçlere yöneliktir. Çoğunlukla kanıt hükmünde olan özgün kaynak anlamında ‘belge’ye ev sahipliği yapan arşivler, hakkın adil ve hukuki süreçlere uygun olarak verilmesi misyonunu yerine getirir. Bu yönüyle arşivler, büyük oranda kişiler ve kurumların kendi içinde ve/veya aralarında yürüttükleri eylemleri kanıtlamak amacıyla ürettiği belgeleri muhafaza etme zorunluluğu olan

kurumlardır. Yine bu yönüyle arşivler ve arşiv materyali, organik sürecin bir parçasıdır. Diğer taraftan her iki bilgi merkezi türünde de diğer türün görev ve sorumluluk alanına giren materyali derleme ve düzenleme uygulamalarıyla karşılaşmaktadır. Örneğin eşi olmaması nedeniyle özgünlük özelliğine sahip olan ve Osmanlılar döneminde kadılık müessesesinin iş süreçlerinin kaydedildiği şer'iyeye sicilleri gibi defterler, kütüphanelerin envanterlerinde de bulunabilmektedir. Benzer durum arşivler için de söz konusu olabilmektedir.

Efemera, kütüphanelerin ve arşivlerin derleme yaklaşımları arasında alışıktır olmayan bir yöntemle bir araya getirilen ve genellikle ancak bir araya getirildiğinde tematik anlamlara dönüşen materyal türüdür. Gerek bu nedenle ve gerekse arşivlerin belgelendirme amacıyla derleme yaklaşımının hedefi içinde yer almaması (Organ, 1987, s. 106) nedeniyle efemera, son dönemlere kadar arşivcilik hizmetlerinin öncelik verdiği tür arasında yerini alamamıştır. Benzer şekilde kısa ve parçalı olması, bilgilendirme amacıyla üretilmesi, biçimsel standartlarının olmaması gibi nedenlerle, kütüphanelerin de uzun dönemler boyunca ilgilenmediği bir tür olarak bilinmektedir (Organ, 1987, s. 107). Oysa efemera materyal, üretildiği dönemin kültürel, ekonomik, tarihi, sanatsal, bilimsel ve/veya siyasal olmak üzere pek çok alanını aydınlatmaya yarayabilecek içeriğe sahip olabilmektedir. Buna ek olarak, efemera materyalinin biçimsel özellikleri, geçmiş dönemin üretim becerileri ve donanımları ile ürün tasarımına yönelik dönemsellik bakışı yansıtabilecek özellikleri de bünyesinde barındırabilmektedir. O halde efemera, günümüze kadar derlenen kütüphane ve arşiv materyaline oldukça benzerdir; hatta sıra dışı olmaları nedeniyle çok fazla ilgi görmektedir ve çoğunlukla bunlardan sergi faaliyetleri içerisinde yararlanılmaktadır.

Efemeranın Tanımı ve Özellikleri

Efemera, belirli bir zaman dilimi içerisinde yapılması gereken bir faaliyetin duyurusunu ya da bir ürün veya hizmetin tanıtımını yapmak üzere üretilen türde dokümanlar olarak bilinir. Efemera, üzerinde taşıdığı enformasyonun zaman içerisinde üretim amacının dışında kıymet kazanabileceği (Somer ve Keskin, 2012, s. 444) ve/veya döneminin bazı konularını aydınlatmak üzere yararlanılabileceği düşüncesiyle derlemesi yapılan; günümüzde daha çok koleksiyonerlerin elinde, arşivlerde, kütüphanelerde ve müzelerde muhafaza edildiği bilinen enformasyon taşıyıcısı materyal türüdür. Günümüze kadar konu hakkında hazırlanan kaynaklarda çeşitli disiplinlerin amaçları ve gereksinimleri doğrultusunda efemeranın, farklı özelliklerine vurgu yapılmak suretiyle tanımlandığı görülmektedir. Önceleri dokümanın üretilmesine neden olan eylemin bitiş zamanı efemeranın tanımında belirleyici etken olarak görülürken; ilerleyen dönemlerde tanımın zaman, eylem ve üretilen materyalin türü bağlamında genişlediği görülmektedir. İlk elde tren bileti, davetiye, yılbaşı kartı gibi özel ve sınırlı bir amaç için üretilen, genellikle zamanı geçtikten sonra atılan, basılı türde malzeme efemera materyali olarak tanımlanmakta iken; kitap kapağı, etiket, sigara paketleri, kartvizit gibi bu tanıma sığmayan ürünlerin de zaman içinde efemera koleksiyonu olarak algılandığı ve tanımın bu algı çerçevesinde genişlediği görülmektedir (Makepeace, 1985, ss. 5-7). Bununla birlikte günümüzde bazı özel konularla ilgili dijital nesnelere de efemera koleksiyonu oluşturulduğu bilinmektedir.

Günümüze kadar yapılan efemera tanımlarına bütün olarak bakıldığında, efemera çalışmalarının fiili durumuna göre zaman içerisinde tanıma bir takım eklentilerin yapıldığı görülmektedir. Aynı zamanda bazı tanımlarda tanıma yapan kişi ya da kurumun ait olduğu disiplinin özelliklerine vurgu yaparak tanımlama yaptığı da anlaşılmaktadır (Kaya, 2015; Makepeace, 1985; Somer ve Keskin, 2012, ss. 441-446). Günümüze kadar yapılan tanımlamalarda sorunların olduğunu düşünen Davis, efemeranın sanat yapımlarını da kapsayacak biçimde genişletilerek yeniden tanımlanması gerektiğini savunmaktadır (Davis, 2005, s. 1).

Kütüphane ve arşiv camiasında yapılan çalışmalara bakıldığında, efemera koleksiyonunun kapsamının saptanmasında tam bir standardın olmadığı görülmektedir. Örneğin Chris E. Makepeace tarafından yayınlanan 'Ephemera: A book on its collection, conservation and use' adlı kaynakta verilen tanımlarda fotoğraf ve basılı materyaller, efemera kapsamında sınıflandırılmakta iken (1985, s. 39); 'The Library of Virginia Collection Development and Collection Management Guidelines' adlı çalışmada fotoğraf ve basılı materyallerin efemera dışında ayrı bir tür altında tanımlandığı görülmektedir (The Library of Virginia, 2007, ss. 19-20).

Efemera katalogları için kullanılan sınıflama türlerinin çeşitliliği bile bu türün henüz bilgi merkezlerinde yeni ve üzerinde uzlaşa sağlanamayan bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin bunların "kitap dışı materyal", "geçici materyal", "gri yayın" veya "muhtelif materyal" gibi içeriklerini yansıtmayan, sadece fiziksel özelliklerini nitelemesi nedeniyle yakıştırılan bir takım sıfatlar altında sınıflandırıldığı görülmektedir (Makepeace, 1985, s. 4).

Fiziki olarak sıra dışı olsa da efemera, dönemine ilişkin önemli olgusal ve tanımlayıcı bilgileri içerebilmektedir. Yalnızca belirli bir günü işaretleyen ve o gün yapılan eylemin nihayetlenmesinden sonra üretim amacı bağlamında amacını yitiren türde materyaller olmaları nedeniyle, bilgi merkezlerinde aynı türün bütün örneklerini muhafaza etmek yerine bu türün içinden örneklem yöntemiyle belirli bir kesit seçilerek muhafaza edilmesi sağlanmalıdır. Efemera koleksiyon, ticari el broşürlerinden posterlere kadar ayrı boyalarda üretilmiş olabilmekte; kabartma baskıdan sinema biletlerine kadar farklı kültürel içeriğe sahip olabilmekte; meyve kasası etiketlerinden siyasi rozet

ve yaka kartlarına kadar farklı formatlarda tasarlanabilmektedir (The Library of Virginia, 2007, s. 20). Bu sıra dışılıkları, doğal olarak günümüze kadar yapılan tanımların farklılıklar içermesine neden olmuştur. Yine bu özellikler, efemeranın bellek kurumları içerisinde hangi türün esas hedefi içerisinde yer aldığını belirsizleştirmektedir. Zira efemera mazlemeler görsellik değerleri nedeniyle müzelerin, bilgi taşıyıcıları olmaları nedeniyle kütüphanelerin, kanıtsal özelliklere sahip olmaları nedeniyle de arşivlerin ilgi alanı içine girmektedir. Günümüzde efemeranın her türlü bellek kurumu bünyesinde derlenmiş olması da bu duruma göre hareket edildiğinin bir göstergesidir.

Archives Association of British Columbia tarafından yayınlanan 'A Manuel for Small Archives' adlı kaynakta efemera, herhangi bir faaliyetin yürütümü amacıyla düzensiz olarak üretilen ve faaliyetin sonlanmasından sonra atılan, geçici nesnelere şeklinde tanımlanmaktadır. Aynı kaynakta broşür, bilet, program, rapor, el ilanı, menü, reklam, poster gibi basılı veya yayınlanmış materyaller efemera örneği olarak gösterilmektedir (Archives Association of British Columbia, 1999). Arşivlenmiş olan bu geçici materyal, geçmiş olaylar hakkında önemli bilgiler sunabilir. Geçmiş hakkında önemli bilgiler sunmaları nedeniyle, efemera koleksiyonunun daha başka pek çok türünün olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır. Örneğin Burant bu listeye siyasi düğmeler, hatıra madalyonlar, madeni para ve jetonlar, tebrik kartları ve kartpostallar, siyasi el ilanları gibi materyallerin de girmesi gerektiğini savunmaktadır. Hatta üretim gerekçesinin anlamını yitirmiş olan elektrik direklerine asılan günlük ilanların da efemera koleksiyonu içerisinde yer aldığını ve derlenmesi gerektiğini belirtmektedir (1995, s. 194). Örneğin eski tarihli önemli bir toplantı davetiyesi, dönemin teknolojik ürününün tanımını yapan bir broşür ya da siyasi partinin sloganı, vaatleri ve liderlerinin resimlerinden oluşan bir poster, tarihi olayları aydınlatmaya yarayacak veriler içerebilir.

ABD'de efemera koleksiyonu üzerinde araştırma yapıldığında, objeler üzerinde kullanılmış olan figürlerin incelenmesiyle her dönem hangi ikonun yerel, bölgesel veya ulusal simge olarak tercih edildiği görülebilmektedir. Farklı coğrafik bölgelerde hangi ikonun belirli zaman kesiti içerisinde daha fazla önemsendiğini ve bir anlamda belirli zaman aralıklarında bazen önemli ve/veya ünlü kişilerin, bazen bayrak, flama, arma gibi simgelerin, bazen belirli bir olayı çağrıştıran resmin önemsendiğini bu ikonlar aracılığıyla görebilmek mümkün olabilmektedir (Harris, 2011; Sayers, 2011; Spiller, 2011).

Bilhassa yerel belleğin kalıcılığını ve/veya muhafaza edilmesini sağlamak için yerel bellek kurumlarının efemera koleksiyonunu derlemeye yönelik bilinçlendirme politikalarına ve bu doğrultuda stratejik hedeflerin geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Bilgi Kaynağı Olarak Efemera ve Yerel Bilgi Hizmetleri

Kütüphane, arşiv ve müze gibi bellek kurumları bilimsel araştırmaların sürdürülmesine hizmet eden başlıca merkezlerdir. Yalnızca buldukları coğrafik bölgenin ya da bağlı buldukları kurumun gereksinimini değil, aynı zamanda çoğunlukla ait olduğu yerin dışındaki coğrafyalar, birlikler ve bireyler arasında fark gözetmeksizin herkesin ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu özellikleri nedeniyle kültür kurumlarını insanlık yararına hizmet veren ve/veya üreten çok yönlü merkezler olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Belli bir bölgenin ve/veya toplumun geçmiş kültürüne ışık tutan nadir eserler genellikle yerel bellek kurumları tarafından derlendiği için, yerel bellek kurumlarının yerelliği yansıtma adına toplum yaşamında önemli bir yeri vardır. Basılmamış, az sayıda yayınlanmış ve zamanla varlığı unutulmuş, yayınlanma amacının dışında zaman içinde başka anlamlar yüklenmiş türde materyaller, bazı özel konuların aydınlatılmasında kullanılabilir. Efemera, bu tür arasında yer alır.

Üretildikleri bölgelerin yerel kültürünü kuşaktan kuşağa aktaran araçlar olması, efemera koleksiyonunun en önemli özelliklerinden biridir. Güçlü ve doyurucu bilgiler içermeseler de efemera materyalinin en belirgin özelliği, üzerindeki her verinin doğal ve özgün olmasıdır. Kültür tarihine ilişkin gerçek verileri içermesi nedeniyle efemera, arşiv belgelerinin sahip olduğu özgünlük özelliğine sahip tür arasında yer alır. Zira efemera hayatın doğal akışı içerisinde ve manipüle edilmeden üretilen türde materyaldir. Bu yönüyle efemera gerçek, özgün ve tamamlayıcı bilgi kaynağı olarak çoğu disiplinin tarihine ışık tutabilecek potansiyele sahiptir.

Dijital teknolojiler, bellek kurumlarına koleksiyonlarını güvenli bir şekilde saklamak ve en önemlisi de yerel kültür unsurlarının zenginliğini duyurmak için fırsat sunmaktadır. Bu sayede, en büyüğünden en küçüğüne, en yerelinden en geneline kadar bütün bellek kurumlarının bu güne kadar üzerinde çalışılmayan ve unutulmuş koleksiyonlarını araştırma dünyasına kazandırmak gibi yeni bir hedefi yaşama geçirmeleri gerekmektedir (Aufderheide, Hansen, Jacob, Jaszi ve Urban, 2015, s. 5)

Efemera koleksiyonu, geçmiş dönemin sosyal tarihine ışık tutan veri, resim ve şekil gibi unsurlar içeren objelerden oluşur. Efemera koleksiyonu çoğunlukla toplumların geçmişine ışık tutması amacıyla derlenmiştir. Bu amacın önemsendiği bölgelerde yerel bellek kurumlarının formal bir düzen içerisinde efemera derlemesi yaptığı

bilinmektedir. İnfomal derleme yapan özel efemeristlerin koleksiyonlarında ise çeşitlilik daha fazladır. Örneğin bu tür koleksiyonlar şişe etiketi, sigara paketi ve siyasi toplantı afişleri gibi çok çeşitlilik gösterebilmektedir.

Makepeace, efemera derlemenin gerekçelerini birkaç amaç altında açıklamaya çalışmıştır. Belirli bir zaman kesiti içinde yaşamın tam bir resmini yansıtmaya yardımcı olmaları, bunların derlenmelerine neden olan ilk gerekçe olarak gösterilmektedir. Bazen incelenen herhangi bir konu ile ilgili mevcut kaynakların yeterli olmadığı boşlukları dolduracak cevaplar efemeradan edinilebilmektedir. Efemeranın toplanmasının önemli olmasının ikinci bir nedeni, bazen başka bir yerde bulunmayan ya da mevcut ise, izlenmesi zor olan bilgilerin bunlar üzerinden sağlanmasıdır (1985, ss. 36-37). Belirli ürünlerin piyasa değerlerinin efemera üzerinde karşılaştırmalı olarak izlenebilmesi mümkün olabilir.

Kanada Efemera Derneği başkanı Barbara Rusch, efemeranın ve efemera koleksiyonerlerin geçmişle bir çeşit bağ kurduğunu; Maurice Rickards ise çoğu zaman ihmal edilen sosyal tarihin ayrıntılarına efemeranın ışık tutarak aydınlatılabileceğini vurgulamaktadır. Rickards, tarihin kütüphane raflarında bulunanlar ile çöpte bulunan efemeralar arasında ikiyi ayırdığından bahsederek, efemeranın bazen gerçekleri aydınlatmada daha belirleyici olabileceğini vurgu yapmaktadır (Burant, 1995, s. 190).

Efemera, aynı coğrafya üzerinde geçmiş dönemde yaşanan pek çok sosyal olayın günümüz toplumuna hatırlatılmasında yararlanılabilecek bir bilgi taşıyıcısıdır. Örneğin geçmiş dönemde yaşanan kıtlık ve kıtlığın ürünlere, etiketlere ve yayınlara dönüştüğü efemera, günümüz toplumunun tasarrufa davet edildiği kampanyalarda güçlü bir hatırlatıcı olarak kullanılabilir. Sosyal sorumluluk projelerinin toplum tarafından benimsenmesi, geçmiş dönemde benzer zorlukların aşılmasına yönelik benzer vakalara ilişkin efemeranın gün yüzüne çıkarılması ile güçlendirilebilir. Sosyal yardım programlarının, yalnızca bu döneme özgü bir durum olmadığı; geçmişte benzer süreçlerin toplumun desteği ile sürdürüldüğü gerçeği efemera materyalinin bilgi merkezleri için ne derece önemli olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

Arşivlerin ve Kütüphanelerin Efemera Sorumlulukları

Kütüphaneler ve arşivler, var olma amaçlarına bağlı olarak gelecekte yararlanması muhtemel her bilgi taşıyıcısını toplama, düzenleme ve kullanıma sunma görevini yerine getiren örgütlerdir. Yayıncılık sektöründe sürekli, düzenli, kurallı ve olağan olarak üretilenler, çoğunluğun bildiği, aradığı ve kullandığı materyal arasında yer alır ve bunlar çoğunlukla uzun dönemler boyunca kütüphaneler tarafından derlenirler. Buna mukabil üretim önceliği farklı olan materyal türü ise çoğunlukla göz ardı edilir. Herhangi bir yerleşim yerinde üretilen sirke şişesinin etiketi, yerel bir futbol turnuvasının final maçı afişi, tipik düğün davetiyesi, muhtarlık seçimlerinde adayların tanıtım el ilanları veya festival programları gibi materyaller kütüphaneler tarafından sistematik şekilde derlenmemektedir. Söz konusu materyaller çoğunlukla üretim amacını yerine getirmelerinden kısa bir süre sonra tarih sahnesinden yok olup gitmektedir. Bu türün, öncelikle yerel bellek kurumları tarafından derlenmesi her türlü bilgi merkezinin sorumlulukları arasında yer almaktadır.

Efemera, sıradan bir vatandaşın, araştırmacıya ve bilim insanlarına kadar her sınıf insanın yararlanabileceği tür materyaldir. Eski günleri yâd etmek, tarih yolculuğunun keyfini sürmek, eski objelerin estetiğini incelemek gibi nedenlerle görsel seyir yapmak isteyen herkes efemeradan yararlanmak isteyebilir. Bununla birlikte özel bir konunun aydınlatılması ve/veya mevcut durum ile karşılaştırılması amacıyla konu uzmanları tarafından incelenmesi de söz konusu olabilir. Ayrıca coğrafik, etnik veya kültürel farklılıkların üretilen materyallere ne oranda yansıdığını görmek amacıyla bu tür üzerinde inceleme yapılması gereği duyulabilir. Benzer şekilde efemera, bir yörenin geçmişini merak edenlerin araştırma yapmak isteyebileceği özelliklere de sahip olabilmektedir. Bu bakımdan efemera aynı zamanda yabancıların da inceleyebileceği potansiyel değeri içerebilmektedir.

Efemera derleme, aynı zamanda bir yörenin geçmişine ve değerlerine bağlılığın dolaylı bir göstergedir. Efemeral materyalin derlenmesi, takip gerektiren, özel iş planları ile hareket edilmesini zorunlu kılan ve aynı zamanda maliyetli olan bir faaliyet alanıdır. Bu bakımdan efemera derlemesinin yapıldığı kurumların ve bu kurumlarda hizmet veren personelin, bu zor işin altına girme cesareti göstermeleri nedeniyle saygın bir iş yaptıkları düşünülür. Aynı zamanda efemera, bulunduğu bölgenin kültürel değerlerini yansıtan turizm potansiyeline sahiptir. Bu değeri fark eden, efemeranın derlenmesi ve hizmete sunulmasına katkı sağlayan ve özellikle de turizm potansiyeli olabilecek materyali halkla ilişkiler aracı olarak kullanabilen bilgi merkezleri, aynı zamanda buldukları bölgenin turizm faaliyetlerine katkıda bulunabilirler. Örneğin Çanakkale Savaşları ile ilgilenenlerin savaş dönemine ilişkin yerel efemerayı web aracılığıyla duyması ve görmesi, bu insanların kenti ziyaret etmek istemesi ile sonuçlanabilir. Bu bakımdan aynı zamanda efemera koleksiyonunun yerel bellek kurumları tarafından nitelikli bir şekilde yönetilmesi ve bu süreçte dijital olanaklardan olabildiğince iyi yararlanması da önemlidir.

Arşivler, herhangi bir kurumun faaliyetlerini kanıtlamak amacıyla üretilen belgelerin fonksiyonel bağlarını da korumak suretiyle bir arada tutulduğu yerlerdir. Arşivlerde belgeleri derleme ve düzenlemenin amacı, aynı faaliyet ve konu içerisinde üretilen belgeleri kanıtlama gayesiyle bir araya getirmektir. Efemera ise, kanıtlama amacıyla üretilen ve güncel kullanım süreleri sonrasında arşivlere standart iş akışı içerisinde aktarılan bir tür olmayıp, özel ve maliyetli emeklerle bir araya getirilebilen materyal türüdür. Bu türün arşiv dosyalarının dosya birlikteliği esasına uygunluğu söz konusu değildir. Efemeranın kurum arşivlerinde özel bir çalışma alanına dönüşmemesinin ve arşivlerin yaygınlıkla ve yüksek hacimde efemera koleksiyonuna sahip olmamasının nedenlerini bu özel durum içinde aramak gerekir.

Belki de bu durumun bir sonucu olarak arşivciler, efemerayı kitaplara ve diğer yayınlara benzer “basılı materyal” olarak görme ve dolayısıyla kütüphanecilerin sorumluluğu içerisinde algılama eğilimlidirler. Arşivciler basılı ve basılı olmayan kayıtlar arasında herhangi bir ayırım yapmaz ve belgeyi bir koleksiyonu tamamlayan parçalar olarak görür ve işleme alırlar (Organ, 1987, s. 108).

Arşivler ve kütüphanelerin efemera çalışmalarında göstereceği performans, özellikle sanat camiasının geçmişle buluşması gereksinimini karşılama konusunda önemli bir açığı kapatmaktadır. Basılı ve diğer formatlardaki geçici materyalin toplanması, görsel ve performans sanatçıları de önemlidir. Tiyatro, dans, performans sanatları ve doğaçlama gösteriler, değerli kültürel mirasın önemli parçalarıdır. Bu nedenle kütüphaneciler ve arşivciler bu alanlarda üretilen ve tüketilen materyalin derlenmesi ve korunmasına da diğer türler kadar önem atfetmelidirler (Davis, 2005, s. 2).

Efemera, bellek kurumlarında yüzyıllardır muhafaza edilmekte olan diğer tür materyallerde ele geçirilemeyen önemli fikir ve kültür içeriğine sahip olabilmektedir; bu bakımdan efemeranın sadece arşivleri değil, müzeler, galeriler ve kütüphaneler gibi bütün bellek kurumlarının depolarında yeri olmalıdır (Burant, 1995, s. 191). Arşivlerin ve efemeranın özelliklerine bütün olarak bakıldığında, efemeranın yerel düzeyde; ancak ulusal koordinasyon çerçevesi içerisinde derlenmesinin doğru olacağı düşünülebilir. Bunun için başta kent arşivleri olmak üzere, sorumlu kuruluşların, ulusal standart çerçevesi ve merkezi koordinasyon bütünlüğü içerisinde derleme ve düzenleme çalışmalarını sürdürmesi konusunda teşvik edilmesine ihtiyaç vardır.

Efemeranın Arşivler ve Kütüphanelerde Derlenmesi ve Düzenlenmesi

Efemera, arşivlerin bütünleştirici parçası, ikincil tür bilgi kaynağıdır. Her arşiv kurumu, her türlü efemera koleksiyonunu derleme sorumluluğu üstlenemez. Arşivler efemerayı ilgi alanı ve hedef kitlesine uygunluk koşuluna göre derlemelidir. Diğer bir ifade ile halkın tamamına veya büyük bölümüne hitap eden ve dolayısıyla hizmet ve materyal çeşitliliği bakımından zengin olan arşiv kurumları her türlü efemera koleksiyonunu derleme amacıyla hizmet verebilir. Örneğin kent arşivleri, bölge arşivleri veya ulusal arşivler bu hizmetin yürütümünde öncü türler arasında gösterilebilir.

Diğer yandan daha dar amaçlar içinde hizmet veren arşivlerde de efemera derlemesi yapılmalıdır. Ancak bu tür içinde derlenen efemeranın kurumun kendi amacına, diğer bir ifade ile sahip olduğu arşiv koleksiyonunun özüne uygun olması gerekmektedir. Bu tür arşivlerde efemera, sahip olunan koleksiyonun tamamlayıcı unsuru olarak derlenmelidir. Örneğin yerel esnaf ve sanatkarlar odası arşivlerinde ticari reklam, ilan ve broşürlerin, tabipler odası arşivinde ilaç prospektüsü ve kutularının, çay üretimi yapılan bölgenin yetkili arşivlerinde ise çay paketlerinin arşivlenmesi yapılabilir.

Efemera koleksiyonunu derleme ve hizmete sunma konusunda kütüphanelerin arşivlere kıyasla görünümü ve hizmet kalitesi daha üst düzeydedir. Sahip olduğu materyali halkın yararına sunma amacı ve bu amaç doğrultusunda yüzyıllardır olgunlaştırdıkları araçlar sayesinde kütüphaneler, bu materyal türünün hizmete sunumunda da daha başarılı bir profile sahiptir. Arşivler, sahip oldukları materyalin özgünlüğü ve muhafaza yaklaşımının baskınlığı nedeniyle, halka ilişkiler ve açık hizmetler konusunda görece daha geri durmaktadır. Aslında arşivlerin belgenin dışında, dokümanların derlenmesi ve hizmete sunulması faaliyetlerini de güçlendirmeleri, bu kurumların halkla olan bağlarını ve zaman içinde halka açık hizmetlerin kalitesini de arttıracaktır. Bu bakımdan, özellikle efemera koleksiyonunun ciddi bir yaklaşım içerisinde arşivlerin hizmet hedefleri içinde güçlendirilmesi, bu kurumların kamu yaşamı içinde güçlendirilmesini de sağlayacaktır. Bunun içinse öncelikli olarak efemera derleme konusunda kararlı olunmasına, ulusal ve kurumsal olmak üzere iki ayrı düzeyde strateji geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Efemera, standartları oluşmuş ve/veya belirginleşmiş bir tür değildir. Bu bakımdan bellek kurumları arasında derleme ve düzenleme hususlarında görev, sorumluluk ve görev dağılımı konularında da ciddi belirsizlikler yaşanmaktadır. Hangi kurumun, hangi konularda ve ne oranda efemeraya sahip olduğu genellikle bilinmemektedir. Ulusal bir eşgüdüm mekanizmasının, derleme, düzenleme ve hizmete sunma standartlarının bulunmaması nedeniyle ve konuya duyulan ilgi nispetince çok az kurumda efemera çalışmaları yürütülmektedir. Konuya ilişkin

düşük farkındalık nedeniyle büyük oranda yerel düzeyde efemera derlemesi yapılamamaktadır. Bu nedenle efemera üzerinde ulusal ölçekli yeni bir politikaya ve stratejiye gerek duyulmaktadır.

Yerel düzeyde sosyal değişimde yaşanan farklılaşmayı anlayabilmek, doğal gözlemlemeye olanak sağlayan efemera benzeri bütün kaynakların yerel bilgi merkezlerinde sistematik biçimde derlenmesi ve tanımlanması ile mümkün olabilir. Örneğin efemera eğer siyasi, dini, etnik, sosyal, entelektüel ve sanatkâr toplulukları gibi grupların ürünlerinden elde ediliyorsa, bu kaynakların gelecekte tarihe sosyal yolculuk yapacak kişilerin sıklıkla başvuracağı kaynaklar olabileceği görünür bir gerçektir. O halde yerel bilgi merkezlerinde bu grupları ve planlı şekilde toplanmış olan efemera örneklerini tanımlama konusunda daha fazla çaba sarf edilmelidir (The Library of Virginia, 2007, s. 20). Bunun için her yerel bellek kurumunda efemera koleksiyonunun derlenmesi ve düzenlenmesine yönelik eylem planı oluşturulmalı ve bağlı kuruluşun onayı alınmak suretiyle kalıcı bir doküman olarak uygulamaya konmalıdır. Her yerleşim yerinde bölgenin özelliklerini yansıtacak biçimde ticari, kültürel, sanatsal vb. konularda farklı faaliyetler yaşanmaktadır. Bu bakımdan yerel bellek kurumlarında oluşturulması gereken efemera eylem planı, yerelliğin bütün unsurlarını içerecek şekilde özgün olarak hazırlanmalıdır. Örneğin Erzurum'da *Kar Film Festivali* için hazırlanan el ilanları, programlar ve davetiyeler gibi materyallerin her yıl derlenebilmesi için, eylem planında bu tür etkinlikler listelenmeli, güncellenmeli; derleme işlemini sürdürecektir personelin ne zaman, ne tür materyali, hangi yöntemlerle derlemesi gerektiğine dair eylem çerçevesi çizilmelidir. Aslında efemera koleksiyonunun derlenmesi, aktif olmayı gerektirmektedir. Bu türün derlenmesi, personelin aktif ve fiziki mekân dışında operasyon yapmasını gerektirdiği için, klasik sağlama yöntemlerinin bir adım ilerisine geçilerek efemera materyalinin üretim özelliğine bağlı bir derleme eyleminin yaşama geçirilmesine ihtiyaç vardır. Aynı zamanda eylem planında bellek kurumlarında koleksiyonerlere yönelik bağış sisteminin yaşama geçmesi ve/veya güçlendirilmesi konusuna da yer verilmelidir (Archives Association of British Columbia, 1999).

Dünyada ve Türkiye'de Arşivler ve Kütüphanelerde Efemera

Arşivler ve kütüphanelerde efemera bilinci geliştirmek ve efemera çalışmalarının yerini görebilmek için pek çok yöntemden yararlanılabilir. Efemera çalışmalarının bu iki disiplin içindeki yerini saptayabilmek için literatür analizleri, bellek kurumlarında sürdürülen faaliyetlerin yoğunluğu veya katalog sistemlerinde materyale ayrılan alanlar üzerinde inceleme yapılabilir. Bu incelemeler disiplin mensuplarının efemera farkındalığını ortaya çıkarabilecek bulgular içerebilir; aynı zamanda efemeraya iş süreçlerinde nasıl yaklaşıldığını ve ne oranda önemsendiğini de ortaya çıkarabilir. Bu bağlamda çalışmanın bundan sonraki bölümünde dünyada ve Türkiye'de kütüphaneler ve arşivlerin kurumsal çalışmalarında ve katalog hizmetlerinde efemera materyale nasıl yaklaştığı incelenmiş; elde edilen bulgularla her iki tür bilgi merkezinde efemera çalışmalarının durumu karşılaştırılmıştır.

Wellcome Kütüphanesi

İngiltere'de özellikle tıp ve sağlık tarihi konusunda saygın ve köklü bir kütüphane olarak bilinen The Wellcome Library, papirüsten, el yazması eserlere kadar ve Uzakdoğu ülkelerinden, Ön Asya ve Ortadoğu coğrafyasına kadar eski uygarlıklardan günümüze ulaşan pek çok eseri dermesinde bulunduran önemli bir kütüphanedir. Kütüphanenin, tıp ve sağlık tarihi konusunda eşsiz ve sayısız kaynağı web aracılığıyla serbestçe erişilebilen bir ortam üzerinde araştırmacıların hizmetine sunmak şeklinde bir amaç üzerinde çalıştığı bilinmektedir. Kütüphane, zengin bir efemera koleksiyonuna da ev sahipliği yapmaktadır (What we do, 2018, s. 107). Katalog kayıtları üzerinde on binlerce efemera materyaline sahip olduğu görülebilen kütüphanede, katalog incelemesi yapıldığında efemeraya diğer türler kadar özen gösterildiği anlaşılmaktadır.

Katalogun detaylı tarama modülünde kitap, müzik, harita gibi 25 farklı format türü içinde efemera için ayrı bir seçeneğe yer verilmiştir. Katalog sisteminin kütüphanenin diğer bütün materyalini de içerecek şekilde bütünleşik olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Tarama sonuçları, tarama öncesinde ve sonrasında araştırmacının amacına göre kısıtlanabilmektedir. Katalog verilerinin oldukça ayrıntılı olarak hazırlandığı görülmektedir. Katalog kayıtlarının doksan dört alt konu başlığına göre konu etiketiyle sınıflandırıldığı görülmektedir ve bu yolla tarama sonuçlarının daha isabetli sonuçlandırılmasının yolu açılmıştır. Her bir katalog kaydının, ayrı bir modül altında LCSH (Library of Congress Subject Headings - Kongre Kütüphanesi Konu Başlıkları Listesi) ve MeSH (Medical Subject Headings - Tıp Konu Başlıkları) dizinindeki hiyerarşik konumunu gösterecek şekilde ayrıntıları görüntülenebilmektedir.

Aynı zamanda koleksiyonun yaklaşık üçte birlik bölümü dijitalleştirildiği için, bunların görüntülenebilmesi, indirilebilmesi ve hatta başka web sayfalarında paylaşılabilmesi için gömü kodlarının alınabilmesi de olanaklıdır. Katalog kayıtları, efemera koleksiyonunun derlenmesi çalışmalarının günümüzde de devam ettiğini göstermektedir. Zira efemera koleksiyonu içinde 1600'lü yıllardan günümüze kadar farklı dönemlere ilişkin materyalin yer aldığı görülebilmektedir. Aynı zamanda araştırmacıların ve kütüphanecilerin işlerini kolaylaştırmak

amacıyla sistem diğer bütün kaynaklarda olduğu gibi efemera kataloglarının da CSV, Turtle, MARC gibi bazı formatlarda paylaşımı yapılmaktadır (Wellcome Library Encore, 2018).

Bütün bu değerlendirmeler, Wellcome Library’de efemera koleksiyonunun derlenmesi gerektiği bilincinin uzun yıllardan beridir var olduğu, bu türün diğer türler gibi araştırma süreçlerinin vazgeçilmez birer parçası olduğu şeklinde algılandığını ve en önemlisi de efemeranın tanımlanması, sınıflandırılması ve paylaşılması süreçlerinde uluslararası standartlara uyulduğunu göstermektedir. Standartlara uyulmuş olması, bu koleksiyonun hizmet verilen fiziki mekâna ya da coğrafik bölgeye hapsolmasını önlemiştir; böylece bunları bütün dünyanın yararlanabileceği evrensel bir değere dönüştürmüştür.

Amerika Birleşik Devletleri Milli Arşivi ve Belge İdaresi (National Archives and Records Administration-NARA)

Arşivin katalogları incelendiğinde, efemeranın materyal türü içinde ayrı bir sınıf olarak tahsis edilmediği görülmektedir. Bu nedenle katalogda yalnızca efemera materyaline erişebilmek kolay olmadığı gibi; toplam koleksiyon içerisinde efemeranın ne oranda olduğunu anlayabilmek de güçtür. Milli arşivin kataloğunda kısıtlama yapmadan ‘efemera’ sözcüğü ile tarama yapıldığında, toplam 197 sonucun ekrana yansıdığı görülmektedir. Bu sonuç, efemeranın bilgi merkezinde önemli bir materyal ve sınıflama türü olarak neredeyse dikkate alınmadığını gösteren bir kanıt olarak kabul edilebilir. Saptanan efemeranın büyük bölümü ise dergi, fotoğraf, broşür gibi efemeranın uzlaşa sağlanamayan bölümü içinde yer almaktadır. Buna rağmen efemera olarak tanımlanan materyalin ayrıntılı veriler içermeyen katalog kayıtları, uluslararası standartlara uyumluluğu sayesinde CSV, XML, PDF gibi bazı formatlar biçiminde indirilebilmektedir.

Daha önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, arşivlerde düzenleme yaklaşımının büyük oranda kurumsal faaliyetler ve fonksiyon ilişkisine göre olması nedeniyle, efemeranın bu ulusal arşiv kataloğunda bir tür olarak yer almaması makul görülebilir. Yine de ulusal boyutlu bir arşivde efemeranın daha fazla sayıda olabileceği varsayılabilir.

Sydney Kent Arşivi

Kent arşivinin koleksiyon miktarının oldukça yüksek ve zengin çeşitliliğe sahip olduğu görülmektedir. Kent hafızasını güçlendirmek amacıyla arşivde, kente mal olmuş önemli kişilerin arşivlerinden efemera koleksiyonları dijitalleştirilerek, ‘ArchivePix’ adlı site üzerinde arama ve sergileme fırsatı sunulmaktadır (Past in Print project: City of Sydney, 2018). Sistemde kayıtlı efemera örneklerine bakıldığında fotoğraf, afiş, kartvizit, kartpostal ve otobüs tarifesi gibi materyalin tamamı bu tanım içinde görünse de, katalog verilerinin standartlara uyumlu olmaması paylaşım bakımından önemli bir sorundur. Sistemde yalnızca efemera koleksiyonunu görüntülemeyi olanaklı kılacak detaylı tarama seçeneği bulunmadığı gibi, ‘efemera’nın arşiv materyali içinde ayrı bir sınıf içinde tanımlanmamış olması nedeniyle, efemera sorgusunun sonucunda, bütün görsellerin tek tek gözden geçirilmesi gibi bir sorun yaşanmaktadır.

Vancouver Kent Arşivi

Vancouver, oldukça zengin materyal ile hizmet veren kent arşivine sahip bir şehirdir. 1700’lü yıllardan günümüze kadar ulaşmış yaklaşık dört bin harita, binin üzerinde gemi planı, bir milyondan fazla fotoğraf ve diğer pek çok materyal ile bir kilometreden fazla raf uzunluğuna sahip bir arşivdir (Vancouver, 2017). Arşiv katalogları incelendiğinde efemeranın ayrı bir sınıf içerisinde tanımlanmadığı görülmektedir. Bu nedenle özellikle efemera koleksiyonu üzerinde inceleme yapmak isteyen bir araştırmacı, uygun tarama stratejisi belirleme konusunda sorunlar yaşayabilmektedir. Efemera kataloglarında ayrıntıya yer verilmemiş olsa da, verilerin XML formatında paylaşılması ve aynı zamanda kataloglar arasında ilişkili yönlendirmelerin yapılmış olması, sistemin yararlı özellikleri arasında gösterilebilir (1906-1966: Knights of Columbus diamond anniversary dinner, 2018).

Yukarıdaki arşiv örneklerinde olduğu gibi İngiltere Milli Arşivi, Washington Eyalet Arşivi ve Avustralya Milli Kütüphanesi kataloglarında yapılan incelemelerin tamamında efemera koleksiyonunun ayrı bir tür altında sınıflandırılmadığı görülmektedir (Advanced Search: National Library of Australia, 2018; Washington State Archives, 2018; The National Archives, 2018). Söz konusu bilgi merkezleri üzerinde yapılan incelemelerde bir kısmı dijitalleştirilmiş halde, önemli oranda efemeraya sahip oldukları, dijitalleştirilmiş olanların ise büyük bölümünün web üzerinden görüntülenebildiği saptanmıştır. Bununla birlikte katalog sistemlerinde efemera altında bir sınıfın tanımlanmamış olması, bilgi merkezlerinde efemera koleksiyonuna olan ilginin zayıf olduğuna işaret etmektedir. Bu duruma, gerek kütüphane ve arşiv disiplinlerinde gerekse diğer disiplinlerde efemeranın sınıfsal ayırıcının net olmaması ve/veya tanımı üzerinde uzlaşa sağlanamaması da neden olarak düşünülebilir. Bununla birlikte derleme için özel bir çabaya gereksinim duyulması, düzenli temin edilememesi, tekil olarak her birinin

katalogunun hazırlanmasından doğan güçlükler, her bir materyalin ayrı bir uzmanlık alanı içine girmesi gibi etkenler de arşivlerde ve kütüphanelerde efemeranın gereken ilgiyi görmemesine etki eden faktörler olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’de Arşivlerde ve Kütüphaneler Efemera

Türkiye’de kütüphaneler ve arşivlerde efemera koleksiyonunun varlığı ve durumu ile ilgili taramalar yapıldığında, bu türün kütüphanelerde ağırlıklı olarak kitap dışı materyal grubunda kayıt altına alındığı; arşivlerde ise derleme, düzenleme ve erişim hizmetleri konusunda zayıf ve birbirinden bağımsız bir takım uygulamalar yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü’nün hizmetlerinin tanıtıldığı yayınlarda ve resmi web sitesinde efemera koleksiyonuna ilişkin bir hedefin ve hizmetin yer almadığı görülmektedir. İlgili kurumun web sitesinde ‘online sergi’ adlı sayfada Osmanlılar döneminden kalma pek çok belge ve kupürün konularına göre sınıflandırıldığı; ancak aralarında kabul edilen efemera tanımına uygun bir materyalin yer almadığı görülmektedir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2018). Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi arşiv kataloglarında ise resmi belge kayıtlarının dışında efemera türünde doküman kayıtlarının bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Özellikle son on yıldır çoğunlukla belediye başkanlıkları uhdesinde kurulan kent arşivlerinde yerel kültürün derlenmesi ve muhafaza edilmesine yönelik çalışmaların yürütüldüğü bilinmektedir. Bu çalışmalar boyunca çoğunlukla geçmiş fotoğraflar ve yerel deyimler, maniler, şiirler, yemek tarifleri, giyim-kuşam kültürü gibi içeriğin derlenmesi ve tek bir merkezde toplanması olanaklı hale gelmiştir. İncelenen kent arşivlerinin web sitelerinde, arşiv ve kütüphane katalogunda ya da bunların materyal listelerinin hiç birinde efemera çalışmasının yürütüldüğüne dair veriye rastlanılamamış ve bu türe yönelik herhangi bir faaliyete yer verilmemiştir. Kent arşivlerinde sürdürülen çalışmalar yerel dinamiklerin etkisi ve desteği ile yürütüldüğü için, bu örgütlerde sürdürülen çalışmalar çeşitlilik, nitelik ve hedefler konusunda birbirinden oldukça farklı özellikler sergileyebilmektedir. Örneğin Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivinde kentin tarihine ışık tutacak görsel materyal derlemesi yapılmış; fakat derlenen materyal sadece bir liste halinde duyurulmuştur (Fotoğraflar, 2018). Çorum Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivinde ise şehrin tarihine ışık tutan 4.500 fotoğrafa ev sahipliği yapıldığı ifade edilmekte; bunlardan bazıları ise web sitesinde ‘fotoğraf arşivi’ adlı sayfa üzerinde sergilenmektedir. Fotoğrafların hiç biri için tanımlama ve sınıflama yapılmadığı görülmektedir. Yapılan çalışmanın arşivcilikte ve kütüphanecilikte standartlaştırma uygulamalarına girmediği; bu haliyle yalnızca sergilemekten ibaret olduğu anlaşılmaktadır (Fotoğraf Arşivi: Çorum Belediyesi, 2018).

Benzer şekilde Kızılay Arşivi katalogu incelendiğinde, efemera koleksiyonunun saptanabilmesi için gerekli olan efemera serisine sistemde yer verilmediği görülmektedir. Efemera türü içinde değerlendirilebilecek afişler, pullar ve kartpostallar gibi bazı materyal görüntülerinin web sitesi üzerinde sergilendiği; ancak bunların da standart katalog verilerine sahip olmadığı görülmektedir (Tarihi Afişler: Kızılay tarihi, 2018).

Son yıllarda özellikle sivil toplum örgütleri olarak hizmet veren bazı organizasyonların kendi hizmet alanları içinde yer alan özel arşivleri, uluslararası standartlara uygun açık kaynak kodlu içerik yönetimi yazılımları üzerinden hizmete sunduğu da görülmektedir. Daha çok tematik bir görünüm içinde olan bu arşivlerin içeriği metin, video ve resim gibi farklı türlerden oluştuğu gibi, aynı yapı üzerinde araştırmacılara hem seyir hem de tarama seçeneği birlikte sunulabilmektedir. Örneğin Mudurnu Dijital Kent Arşivi ve Türkiye Yardım Sevenler Derneği Arşivi’nde dijitalleştirilen ve web aracılığıyla kullanıma sunulan materyalin tanımlanmasında Dublin Core metadata standartları kullanılmıştır. Aynı zamanda içerikleriyle birlikte her kayıt, atom, dc-rdf, dcmes-xml, json, omeka-json, omeka-xml ve rss2 formatlarında indirilebilmektedir. Bu yönüyle sistem, paylaşılabirlik esasına uygundur. Ancak her iki sistemde de efemera olgusuna yer verilmemiştir; sistemde efemera sınıflaması yapılmadığı için de bu türün keşfi son derece zor olmaktadır (Dijital Arşiv Politikası: Türkiye Yardım Sevenler Derneği Dijital Arşivi, 2018; Nesnelere Gözet: Mudurnu Dijital Kent Arşivi, 2018).

Sonuç ve Öneriler

Yapılan incelemeler arşivler başta olmak üzere her iki tür bilgi merkezinde de efemera olgusu konusunda farkındalığın düşük olduğunu, efemeranın yeterince derlen(e)memiş olduğunu ve sistematik bir derleme çalışması yürütülmediğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda ve belki bu nedene bağlı olarak, her iki bilgi merkezi türünde de kataloglama ve sınıflama süreçlerinde fotoğraflar, dergiler, gazeteler ve haritalar gibi efemeranın ayrı bir sınıf olarak dikkate alınmadığı dikkat çekmektedir. Dermesinde efemera olan kütüphanelerin bu türün kataloglanması ve sınıflandırılmasında arşivlere oranla uluslararasılaşmayı daha fazla önemsedikleri görülmektedir. Bunu, ortaya koydukları katalog sistemlerinin paylaşımına açık verilere sahip olmasından anlayabilmek mümkündür.

Yurtdışı kökenli örneklerin durumu ile karşılaştırıldığında Türkiye’de arşivler ve kütüphanelerin efemera koleksiyonuna çok az miktarda sahip olduğu, sahip olduğu türün efemera türü içinde sınıflandırılmadığı, pek

çoğunun efemera türü içindeki materyali web aracılığıyla sergileme yolunu tercih ettiği görülmektedir. Web üzerinde paylaşılan efemeranın ise katalogdan ve paylaşılabilir üst veriden yoksun şekilde sergilendiği saptanmıştır.

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi, arşivlerde efemeranın günümüze kadar yeterince dikkate alınmamasının ve koleksiyon içerisinde fark edilebilir bir malzeme olamamasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Arşivlerin kanıta dayalı belgeleri toplama ve düzenleme sorumluluğu, diğer ve daha çok informal özellikli dokümanların hedef kapsamına girmemesine neden olmuştur. Arşiv kataloglarında efemeranın materyal türü olarak sınıflamada kullanılmaması ise arşivlerde muhafaza ve kataloglamanın tekil materyal üzerinde yapılmamasından kaynaklanabilmektedir. Diğer bir ifade ile arşivlerde muhafaza ve kataloglama uygulaması çoğunlukla föy, dosya, klasör ve seri gibi gruplar içerisinde yapıldığı için, bu grupların içerisinde efemera materyali kataloglarda ayrı bir tür olarak yer bulamamıştır.

Bununla birlikte kent arşivleri, hem bağlı bulunduğu belediyenin kurumsal arşivlerini, hem de coğrafik bölgenin geçmişine ve bu gününe ilişkin kültürel kayıtlarını derleme ve muhafaza etme sorumluluğunu yerine getirmektedir. Bu yönüyle yerel bellek kurumları ve özellikle de günümüze kadar verdiği hizmetlerle bu misyona kısmen sahip çıktığını gösteren kent arşivleri, efemera derleme sorumluluğunun öncül aktörleri olarak hizmetlerini daha nitelikli olarak sürdürmek zorundadır. Efemera, yerel düzeyde takip edilmesi gereken bir türdür. Bu nedenle ulusal strateji programı altında, her yerel bellek kurumunun yerel bir eylem planı içerisinde efemera çalışmalarını yürütmesi gerekmektedir. Bu çalışmalara yerel kültürün geçmişi üzerinde keşif yapmak için ihtiyaç vardır. Aksi takdirde Afyonkarahisar'da birbirinden değerli iki bin civarında kibrit kutusu derlemiş olan koleksiyonerin, koşullarına uygun bir ortam bulması halinde birikimini devretme isteğine muhatap bulabilmesi zor olacaktır (Çetinkaya, 2017).

Türkiye'de kütüphanelerde ve arşivlerde konu hakkında yapılan incelemelerde dijital efemeranın derlenmesine dair bir örneğe rastlanılmamıştır. Twitter, RSS haber akışları, e-postalar gibi informal paylaşım ortamları gelecekte bireysel, kurumsal, ulusal ve uluslararası konularda başvurulması gereken değerli veriler olarak aranabilir. Bu nedenle dünyada bazı bilgi merkezlerinin efemera tanımı içindeki dijital içeriğin derlenmesine yönelik çalışmalara başlamış bulunmaktadır. Library of Congress, George Washington Üniversitesi ve Syracuse Üniversitesi gibi çok sayıda kurum, kütüphane ve arşivlerinde dijital efemeranın bir bölümünü derlemeye yönelik çalışmalar yürütülmektedir (Saving Digital Ephemera, 2016).

Türkiye'de efemera koleksiyonunun araştırma hizmetleri içerisinde hak ettiği yere taşınması gerekmektedir. Bu bakımdan kütüphanelerde, arşivlerde ve diğer bellek kurumlarında efemera koleksiyonunun derlenmesi, düzenlenmesi ve hizmete sunulması konularında daha planlı çalışmaların yürütmesine ihtiyaç vardır. Aynı zamanda efemera koleksiyonlarına ilişkin dijital verilerin ve dijital efemeranın ortak ve standart ilkeler ve platformlarda yönetilebilmesi için, bellek kurumlarında ulusal ölçekli bütünsel sistemlerinin de geliştirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

- 1906-1966: Knights of Columbus diamond anniversary dinner. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <http://searcharchives.vancouver.ca/1906-1966-knights-of-columbus-diamond-anniversary-dinner-friday-february-18-1966-seven-oclock-p-m-st-marys-catholic-centre-vancouver-b-c>
- Advanced Search: National Library of Australia. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <https://catalogue.nla.gov.au/Search/Advanced>
- Archives Association of British Columbia. (1999). A Manual for small archives. 23 Mart 2018 tarihinde erişildi <http://aabc.ca/media/6069/manualforsmallarchives.pdf>
- Aufderheide, P., Hansen, D. R., Jacob, M., Jaszi, P. ve Urban, J. M. (2015). Statement of best practices in fair use of orphan works for libraries & archives. 12 Nisan 2018 tarihinde erişildi: <http://cmsimpact.org/wp-content/uploads/2016/01/orphanworks-dec14.pdf>
- Burant, J. (1995). Ephemera, archives, and another view of history. *Archivaria*, 40, 189-199.
- City of Vancouver. (2017, 3 Mart). What's in our holdings. 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <http://vancouver.ca/your-government/holdings-descriptions.aspx>
- Çetinkaya, Y. (2017). 2 bin kibrit kutusuyla nostaljik koleksiyon. 1 Nisan 2018 tarihinde erişildi: <https://www.yenisafak.com/gundem/2-bin-kibrit-kutusuyulanostaljik-koleksiyon-2831285>
- Davis, K. (2005). Slipping thru the cracks: Issues with performing arts ephemera. *World Library and Information Congress: 71st IFLA General Conference and Council, Libraries—a voyage of discovery*,

- August 14th-18th, Oslo, Norway*. 12 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<https://archive.ifla.org/IV/ifla71/papers/021e-Davis.pdf>
- Dijital arşiv politikası: Türkiye Yardım Sevenler Derneği Dijital Arşivi. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<http://tysdarsivi.hacettepe.edu.tr/policy>
- Fotoğraf Arşivi: Çorum Belediyesi. (2018). 2 Nisan 2018 tarihinde erişildi: <http://kentarsivi.corum.bel.tr/dijital-arsiv/fotograf-arsivi/>
- Fotoğraflar. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <http://kentarsivi.balikesir.bel.tr/Fotograflar.aspx>
- Harris, L. J. (2011). Wrecking to Save World's Fairs. *The Ephemeral Journal*, 14(1), 4–9.
- Kaya, A. (2015). Efemera koleksiyonlarının derlenmesi, tanımlanması, erişimi ve korunması: İstanbul üzerine bir inceleme. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Makepeace, C. E. (1985). *Ephemera: A book on its collection, conservation, and use*. A Grafton book: Aldershot, England.
- Nesnelere Gözet: Mudurnu Dijital Kent Arşivi. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<http://mudurnukentarsivi.org/items/tags>
- Organ, M. K. (1987). Ephemera in archives: What to do?. 2 Nisan 2018 tarihinde erişildi:
<http://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1602&context=asdpapers>
- Past in Print project: City of Sydney. (2018). 24 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<http://www.cityofsydney.nsw.gov.au/learn/sydneys-history/urban-history/past-in-print-project>
- Saving digital ephemera. (2016, 4 Ocak). *American Libraries Magazine*. 26 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<https://americanlibrariesmagazine.org/2016/01/04/saving-digital-ephemera/>
- Sayers, J. G. (2011). SS United States: Sixtieth Anniversary of an American Icon. *The Ephemeral Journal*, 14(1), 18–23.
- Somer, Ş. N. ve Keskin, İ. (2012). Bir bilgi kaynağı olarak Efemera ve türleri. *Bilgi Dünyası*, 13(2), 437–456.
- Spiller, H. J. (2011). The Ephemeral newsstand paperweight. *The Ephemera Journal*, 14(1), 10–17.
- Tarihi Afişler: Kızılay tarihi. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <http://kizilaytarih.org/galeri-afisler.html#>
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi:
<https://www.devletarsivleri.gov.tr>
- The Library of Virginia. (2007). Collection development and collection management guidelines: The Library of Virginia. 5 Mart 2018 tarihinde erişildi: <https://www.lva.virginia.gov/about/policies/colldev061107.pdf>
- The National Archives. (2018). The Discovery Service. 26 Mart 2018 tarihinde erişildi:
http://discovery.nationalarchives.gov.uk/advanced-search?_aq=ephemera&_dss=range&_ro=any&_st=adv
- Washington State Archives. (2018). 26 Mart 2018 tarihinde erişildi: <https://www.digitalarchives.wa.gov/>
- Wellcome Library encore. (2018). 23 Mart 2018 tarihinde erişildi:
[http://search.wellcomelibrary.org/iii/encore/home?lang=eng&suite=cobalt&advancedSearch=true&searchString=t%3A\(a\)%20w%3A1](http://search.wellcomelibrary.org/iii/encore/home?lang=eng&suite=cobalt&advancedSearch=true&searchString=t%3A(a)%20w%3A1)
- What we do?. (2018). 23 Mart 2018 tarihinde erişildi: <http://wellcomelibrary.org/what-we-do/>